

UZBEKISTAN. Academicia Globe: Inderscience Research, 2(6), 170–175.
<https://doi.org/10.17605/OSF.IO/ZT2QV>

23. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 сентябрдаги “Миллий тўлов тизимини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3945-сон Қарори.

УДК 336

DOI: 10.56937/v7i9a8

Шохжаҳон Элмуродов

PhD, "Finance" кафедраси мудири, Тошкент Кимё халқаро университети,

Тошкент, Ўзбекистон

sh.elmurodov@kiut.uz

ORCID: 0000-0002-0123-6408

ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТ ДАВЛАТ МОЛИЯ ТИЗИМИГА ТАЪСИРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Аннотация: Ушбу мақолада турли хил иқтисодий мактаблар вакилларнинг яширин иқтисодиётга оид бўлган илмий ёндашув ва қарашлари шу билан биргаликда яширин иқтисодиётнинг давлат молиясига таъсири ўрганилган. Илмий изланишга оид илмий хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: Яширин иқтисодиёт, давлат молияси, классик, дуалистик назария, модернизация.

Кириш. Яширин иқтисодиёт атамаси мазмунини ёритиб беришда ҳамда яширин иқтисодиёт хусусида танқидий фикрларни ифодалашда қуйидаги 6 та назария муҳим омил саналади.

Бу назариялар: классик/Марксчилик назарияси, дуалистик назария, структуралист назария, формал юридик ёндашув (Maiti, Sen, Khadiullina ва бошқалар, Chen)

Модернизация ёки дуалистик назарияга мувофиқ норасмий сектор расмий секторга боғлиқ бўлмаган кам фойда келтирувчи фаолиятларни ўзига қамраб олиб, иқтисодий ночорлик даврида камбағалларни даромад билан таъминлаш масаласини назарда тутди. Бу назария икки томонлама меҳнат бозори функцияларини ўзида ифода этиб, меҳнат бозорини тўртта асосий категория, яъни асосий, иккиламчи, норасмий ва ноқонуний категорияларига бўлиб ўрганади. Асосий сектор солиққа тортилувчи ва тартибга солиб турилувчи доимий меҳнатга ҳақ тўланувчи касбларни ўз ичига олади. Иккиламчи сектор асосий ишга қараганда хавфсизлик даражаси кам бўлган касблардан ташкил топиб, унинг устидан назорат қилиб турилмайди. Бунга хизмат кўрсатиш соҳасидаги паст миқдорда ҳақ тўланадиган касбларни киритиш мумкин. Норасмий сектор ўз фаолиятини фақатгина нақд пулда амалга оширувчи кишилар жамоасидан ҳамда тартибга солинмайдиган шартномалардан ташкил топган бўлиб, унга кўра инсонлар жамоаси яширин тарзда иш берувчилар учун ишлашади. Тўртинчи категория фойда топишга қаратилган барча жиноий фаолиятларни ўз таркибига олади. Ушбу типологиянинг бир муаммоси шундаки, у синф, ирқ ёки жинсга қараб алоҳида тоифаларни ташкил қилади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, бирламчи секторга осонлик билан кириш имконига эга бўлган кўплаб инсонлар норасмий иқтисодиётда ўзларининг асосий даромад манбаига эга бўлиш ёки кўшимча даромад топиш мақсадида ишлашни хоҳлашади¹. Бизнингча дуалистик мактаб вакиллари “расмийлик” ва “норасмийлик” тушунчалари ўртасидаги боғлиқликни топа олишмайди. Дуалистик мактаб вакилларининг таъкидлашича, норасмий сектор қишлоқ хўжалиги иқтисодиётининг ажралмас бўлаги саналади. Муаммо шундаки, улар тармоқлар ўртасидаги боғланишни ва норасмий секторнинг изчил ўсишини ҳисобга олмайдилар.

Структуралист глобализация назариясига мувофиқ норасмий сектор бўйсунувчи иқтисодий бирликлар яъни микрофирмалар ёки ишчилар гуруҳи орқали ўрганилиб, хомашё ва меҳнат харажатларини камайтирган ҳолда йирик капиталист фирмалар ўртасидаги рақобатни ошириш масаласи кўрилади. Бошқа назария мактабларидан фарқли равишда, структуралист назария норасмий секторни капиталист ривожланишнинг бўғини сифатида кўради. Норасмий иқтисодиётнинг асосий эътиборли жиҳати шундаки, у расмий иқтисодиёт билан ўзига хос боғлиқликка эга². Бу назария Валлерстеиннинг жаҳон тизимлари модели асосида қурилган бўлиб, миллий иқтисодиёт ва миллатлар ўртасидаги юқори ойлик иш ҳақи ва юқори самарали иқтисодий фаолият тушунчаларини жамловчи расмий бўғин ҳамда мамлакат ва мамлакатлар ўртасидаги паст ойлик иш ҳақи ва самарадорлиги паст иқтисодий фаолият натижаларини жамловчи норасмий периферия ўртасида шаклланадиган икки томонлама тизимни тасвирлайди³. Maloney фикрича ишчилар гуруҳи меҳнат хавфсизлиги билан ҳимояланмаган меҳнатга ихтисослашган фаолият турларида банд бўлган норасмий сектор, кичик фирма ва ўзи учун ишловчи секторларда ишловчиларни англатади⁴.

Неолиберал / қонунчилик назариясини ҳисобга оладиган бўлсак, норасмий сектор норасмий тарзда фаолият олиб боровчи микро даражадаги тадбиркорлар гуруҳидан ташкил топган бўлиб, ундан қутиладиган асосий мақсад расмий рўйхатдан ўтиш учун кетадиган харажат, вақт ҳамда ҳаракатлардан қочиш саналади. Самарадорлик даражасининг пастлиги, инвестицияларнинг чегараланган миқдори, самарасиз солиқ сиёсати, технологик жараёнларни амалга оширишнинг мавжуд эмаслиги ҳамда макроиқтисодий сиёсатдаги қийинчиликлар туфайли иқтисодий ривожланишнинг ортга сурилиши ушбу назариянинг асосий элементи саналади. Давлат процедуралари кўп харажат талаб қиладиган бўлса, микро даражадаги тадбиркорлар ноқонуний тарзда ишлаб чиқаришни давом эттираверишади. Godfrey фикрича, легалистлар дуалистлардан қуйидаги жиҳатлари билан фарқ қилади:

А) Дуалистлар норасмийликни иқтисодий илдизларнинг (меҳнатнинг маржинал қиймати) чуқур таркибида кўришади, легалистлар эса асосан институционал имтиёзлар ва келишувлардан келиб чиқадиган норасмийликни эълон қилишади;

¹ Losby, J.L.; Else, J.F.; Kingslow, M.E.; Edgcomb, E.L.; Malm, E.T.; Kao, V. 2002. Informal economy literature review. Washington, DC: Aspen Institute, Microenterprise Fund for Innovation, Effectiveness, Learning and Dissemination. 58 p. <http://www.ised.us/doc/Informal%20Economy%20Lit%20Review.pdf>. (16 June 2007).

² Routh S. (2011): Building informal workers agenda: Imaging ‘informal employment’ in conceptual resolution of ‘informality’ (p. 208 - 227), Global Labour Journal, 2 (3).

³ Paul C. Godfrey (2011), Toward a Theory of the Informal Economy, The Academy of Management Annals, Pages 231-277

⁴ Maloney, W.F. (1998b). Are Labor Markets in Developing Countries Dualistic? Policy Research Working Paper No. 1941, World Bank, Washington D.C

В) Шунингдек, легалистлар структуралистлардан ҳам фарқ қилади, чунки структуралистлар норасмийликни яширин иқтисодиётда олдинги модел иштироки билан танланган чеклаш сифатида эркин танлов деб билади. Шундай қилиб, яширин иқтисодиётдан чиқиш йўли расмийликни рағбатлантирадиган институтлар ва имтиёزلарни яратиш ва тегишли тўсиқларни бартараф этишдан иборатлигини кўришимиз мумкин.

Постструктуралист/ноқонуний/волунтарист/утилитар назария неолиберализм ва неоклассик иқтисодиёт билан чамбарчас боғлиқликка эга. Ушбу назарияларга биноан тадбиркорлар норасмийликни солиқлар ва меҳнат бозори қонун-қоидаларидан қочиш деб тушунишади. Улар яширин иқтисодиётнинг кенгрок ривожлана оладиган ролига шубҳа билан қарашади. Биринчидан, норасмийликнинг минимал фойдалари энг паст бўлган ва шу билан бир қаторда қонуний ишдан даромад ва ижтимоий нафақаларни кам кутиши мумкин бўлган аҳоли қатлами учун долзарб бўлиши мумкин¹². Бундан ташқари, малакаси паст бўлган ишчилар ва кам капитализация туфайли, аксарият кичик норасмий корхоналар паст самарадорлик ва юқори муваффақиятсизликлар “қурбони”га айланишади ва шу билан қашшоқлик циклини давом эттиради.

Кредит беришда банклар турли хил кредитлаш технологияларидан фойдаланадилар. Кредит бериш тартибини танлаш асосий маълумот манбаи, скрининг ва андеррайтинг сиёсати ва процедуралари, кредит шартномаси тузилмаси ва мониторинг стратегиялари ва механизмлари каби турли омиллар билан белгиланади³. Ҳоҳ шундан иборатки, кредитлаш технологияларига қўйидаги механизм бўйича яширин иқтисодиёт даражаси ҳам таъсир кўрсатиши мумкин.

Ялпи ички маҳсулотдаги улуш ва бандлик улуши жиҳатидан яширин иқтисодиётнинг ҳажми анча ривожланган мамлакатларда пастроқдир. Яширин иқтисодиётнинг улуши турли мамлакатлар намуналари ва даврлари бўйича аҳоли жон бошига даромадлар билан салбий боғлиқликка эгадир. Иқтисодиётлари анча ривожланган мамлакатларда яширин иқтисодиётда солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва рўйхатдан ўтган фирмаларда декларация қилинмаган меҳнат устунлик қилади⁴. Аксинча, ривожланаётган давлатларда одатда норасмий ишчиларнинг нисбатан юқори улуши кўп даражада расмий секторда имконият йўқлигидан далолат беради ва бу ўз навбатида давлат молиясининг потенциал харажатларини ошиш⁵. Иқтисодиётнинг ривожланиши билан норасмий фирмалар расмий секторга ўтиш ўрнига янги ёки мавжуд рўйхатдан ўтган фирмалар билан алмаштирилиши эҳтимоли кўпроқ ҳисобланади⁶. Яширин иқтисодиёт сезиларли иқтисодий, ижтимоий ва молиявий оқибатларга олиб келиши мумкин ва у самарасизликни келтириб чиқаради ва бир қатор ўлчовлар бўйича ўсиш ва ривожланишни тўхтатади. Яширин иқтисодиёт бўйича келгуси ишлий ишлар йўналишларини белгилаб олинадиган

¹ Maloney, W. (2004) Informality Revisited. *World Development*, 32, 1159-1178

² Chen, M. (2004), Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment, Paper presented at the EGDI-WIDR Conference 'Unleashing Human Potential: Linking the Informal and Formal Sectors, Helsinki, Finland, 2004.

³ Berger, A. & Udell, G. (2002). "Small Business Credit Availability and Relationship Lending: The Importance of Bank Organizational Structure," *Economic Journal*, Royal Economic Society, vol. 112 (477), F32-F53

⁴ Schneider, F., & Buehn, A. (2012). Shadow Economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces? IZA DP No 6891, October 2012

⁵ Oviedo, A. M. (2009). Economic Informality: Causes, Costs, and Policies: A Literature Survey of International Experience. Background Paper prepared for Country Economic Memorandum (CEM)–Informality: Causes, Consequences, Policies

⁶ Porta, R. L., & Shleifer, A. (2008). The unofficial economy and economic development (No. w14520).

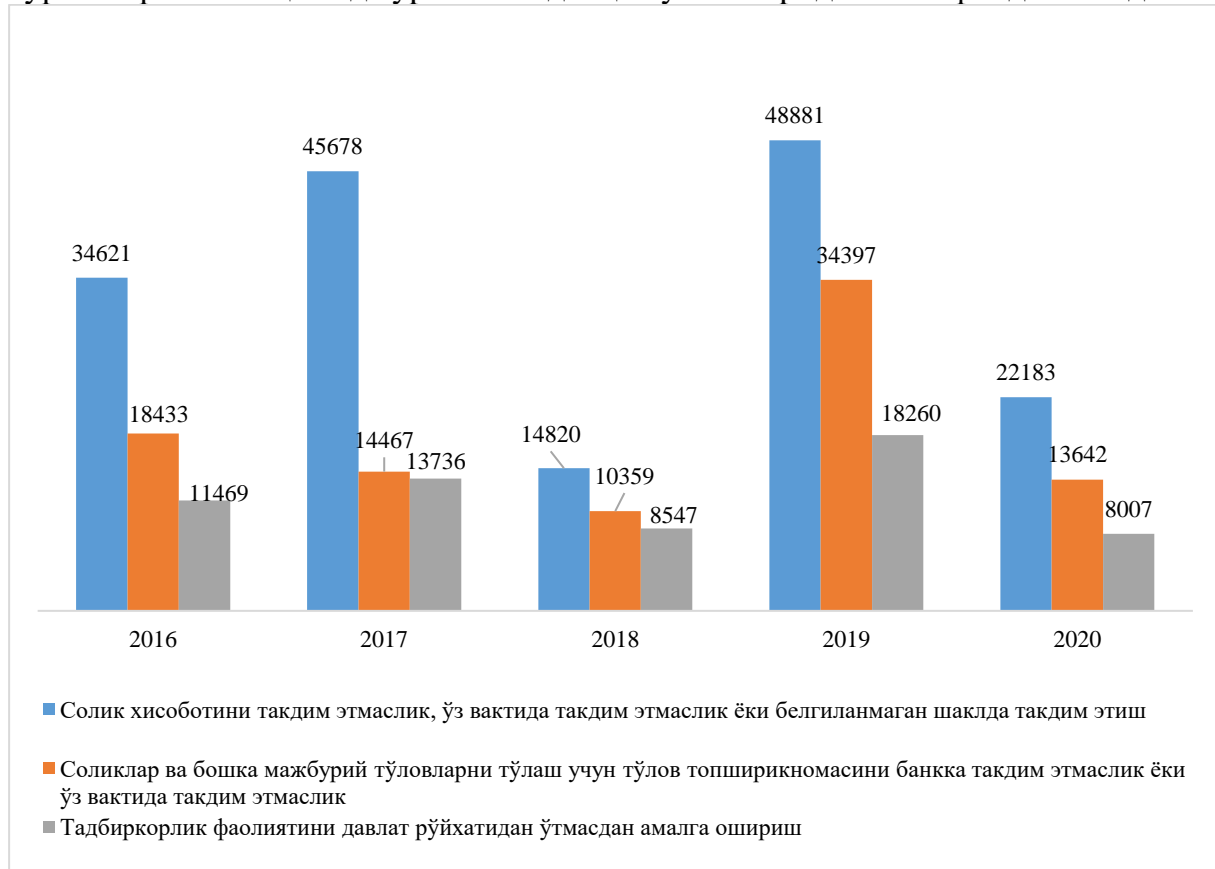
бўлса бу соҳадаги долзарб бўлган мавзулар қаторига фискал таргетлаш ҳамда яширин иқтисодиёт орасидаги боғлиқликни давом эттириш мумкин.

Тадқиқот методологияси. Ушбу тадқиқотда қиёсий таққослаш усулидан фойдаланган ҳолда изланиш олиб борилган, яъни Ўзбекистон Республикаси Солиқ қўмитаси маълумотларидан фойдаланилиб ушбу маълумотларнинг таҳлили амалга оширилган.

Таҳлил ва натижалар. Сўнгги йилларда яширин иқтисодиётнинг хусусиятларини тўлиқроқ тушунишга интилаётган адабиётлар кўпайиб бораётганига гувоҳ бўляпмиз. Назарий ва эмпирик жиҳатдан тадқиқотчилар ушбу иқтисодиётнинг ҳажмини қандай ўлчашни ва биринчи навбатда унинг мавжудлигини қандай тушунтиришни яхшироқ тадқиқ қилмоқдалар. Юридик ва жисмоний шахсларни ўз даромадларини давлатга (тўлиқ ёки қисман) декларация қилмасликка нима ундайди ва бу танловга қандай иқтисодий ва институционал омиллар таъсир қилиши мумкинлиги каби масалалар одатий диққат марказида бўлиб қолмоқда. Бу саволларга жавоблар баъзан равшан бўлиб туюлиши мумкин, лекин кўпинча кўзга кўринмас жиҳатлар ҳам мавжуд. Масалан, солиқ тўлашдан бўйин товлаш яширин фаолияти учун тушунтириш ҳақида дарҳол хаёлга тушадиган омиллардан биридир ва баъзи сўнгги тадқиқотлар бу тахминни қўллаб-қувватлайди. Шу билан бирга, маълумотлар шуни кўрсатадики, яширин иқтисодиётнинг ҳажми таққосланадиган солиққа тортиш даражасига эга бўлган минтақалар ва иқтисодлар ўртасида катта фарқ қилади ва яширин фаолият даражасига фискал тизимдаги ўзгаришлар жуда оз таъсир қилади. Яширин иқтисодиёт даражаси таъсир этувчи тармоқлардан яна бири бу молия бозори ҳисобланади. Нима сабабдан молия бозорида амалга оширилувчи фаолиятлар яширин иқтисодиёт даражасига таъсир қилиши мумкин деган савол туғилиши табиий ҳолдир. Кредит олиш имкониятига таъсир қилиш орқали, молия бозоридаги номукамалликлар, хусусан, қарз олувчилар ва кредиторлар ўртасидаги ахборот носимметриклиги корхоналарни норасмий секторда (тўлиқ ёки қисман) фаолият юритишга мажбур қилиши мумкин. Яширин иқтисодиётда фаолият юритадиган корхона ўзининг потенциал даромадлари ва рентабеллиги тўғрисида камроқ маълумот тақдим эта олади ва шунинг учун кредитларни тўлаш қобилиятини билдира олмайди. Натижада, кредит олиш нархи яъни капитал баҳоси ошади. Молиявий воситачилар (шу жумладан банклар) одатда қарз олувчиларни текшириш ва кредитлар бериш учун стандартлаштирилган тартибларни қўллайдилар. Ушбу тартиблар расмий баланслар ва фойда солиғи ҳужжатларидан олинган рентабеллик параметрларига асосланади. Агар корхона фаолиятининг бир қисми яширинган бўлса, у ҳолда воситачиларнинг талабларини қондириш қийинроқ ва кредит нархи юқорироқ бўлиши мумкин. Масалан, норасмий секторда яширин бўлган даромадлар ёки товарлар расмий секторда бизнес юритиш учун кредитларни таъминлаш учун гаров сифатида фойдаланилмайди, бу эса бундай кредитлар камроқ ва/ёки қимматроқ бўлишини англатади. Шунинг учун корхона ўзининг оптимал хулқ-атворини танлашда яширишнинг фойдалари ва харажатларини алмаштиради. Ушбу ғоя компаниянинг яширин иқтисодиётда ишлаш қарорига унинг кредит олиш қобилияти, бу билан боғлиқ харажатлар ва молиявий бозорларнинг самарадорлиги қандай таъсир қилишини кўрсатадиган сўнгги таҳлилларда ўз аксини топади¹. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, молия бозорлари фаолиятини яхшилаш, яъни молиявий

¹ Antunes, A. R. & Cavalcanti, T. V. (2007). "Start up costs, limited enforcement and the hidden economy", *European Economic Review*, 51, pp. 203-224.

топширикномасини банкка тақдим этмаслик ёки ўз вақтида тақдим этмаслик, шунингдек, мазкур йиллар мобайнида тадбиркорлик фаолиятини давлат рўйхатидан ўтмасдан амалга ошириш каби солиққа оид ҳуқуқбузарликлар сонининг ўсиш суръатларини аниқлашда ўртача тенденция ўлчовларидан кенг фойдаланилди.



1-расм. Солиқ назорати жараёнида қайд этилган энг кўп кузатилган ҳуқуқбузарликлар сони¹

Яширин иқтисодиётнинг мавжудлиги иқтисодий кўрсаткичлар ва давлат даромадларига жиддий таъсир кўрсатиши мумкин. Солиқ базасининг қисқариши натижасида давлат молияси зарар кўриши мумкин, бу эса ҳуқуқнинг даромад олиш қобилиятини заифлаштиради. Шу сабабларга кўра катта ҳажмдаги тадқиқотлар яширин иқтисодиёт ҳажмига ҳисса қўшадиган омилларни тушунишга қаратилган. Ўзининг табиатига кўра, яширин иқтисодиётни эмпирик тарзда ўрганиш қийин. Шунга қарамай, унинг ҳажми ва аҳамиятини аниқлаш учун техникани ишлаб чиқишда катта ютуқларга эришилди. Мавжуд адабиётлар асосан давлат сиёсати ва давлат бошқарувининг турли жиҳатларига эътиборни қаратади, чунки яширин фаолиятда иштирок этиш учун рағбат яратади. Улар орасида солиқ тизимларининг оғирлиги, мураккаблиги, адолатлилиги, ижтимоий суғурта тўловларининг оғирлиги, бюрократия ва тартиб-қоидаларнинг кўлами, коррупция ва ижарага интилиш ҳолатлари киради.

Давлат бюджети даромадлари ва хизматлари: Соя иқтисодиёти фаолияти кўпинча солиққа тортилмайди ва шунинг учун давлат бюджети даромадларининг камайишига сабаб бўлади. Бу, ўз навбатида, камроқ ва/ёки заифроқ давлат товарлари ва хизматларига олиб келади. Таълим, ижтимоий қўллаб-қувватлаш ёки ўқитиш дастурлари каби заиф давлат хизматлари ўз-ўзидан ўсиш истиқболларини ва қашшоқликни камайтиришга қаратилган саъй-ҳаракатларни заифлаштириши

¹ Давлат Солиқ қўмитаси маълумотлари орқали шакллантирилди

мумкин. Аммо бу динамик таъсир кўрсатиши ҳам мумкин, чунки давлат хизматларининг кучсизлиги жамоатчиликнинг ҳукумат самарадорлиги ҳақидаги тасаввурига салбий таъсир қилади, бу эса фуқароларнинг солиқлардан қочишга бўлган рағбатини ёки тайёрлигини оширади, норасмийликни оширади ва давлат даромадлари ва хизматларини янада заифлаштиради¹. Шу сабабли, паст даромадлар иқтисодиёт бўйлаб юқори солиққа тортишни талаб қилиши мумкин.

Яширин иқтисодиётга қарши курашиш ўз навбатида тизимли ислохотларни талаб этади. Чунки корхоналар яширин иқтисодиётга ўтишидан аввал улар яширин иқтисодиётда ишлаш орқали нималарга эга бўлишлари ҳамда нималарни йўқотишларини таҳлил қилиб кўришади. Агарда улар йўқотаётган нарсалар эга бўлишлари мумкин бўлган нарсадан юқори бўлса унда улар камдан-кам ҳолатда яширин иқтисодиётга ўтишади (2.6-расм).

1-жадвал

Яширин иқтисодиётда фаолият юритишнинг афзаллик ва камчиликлари²

Яширин иқтисодиётда фаолият юритиш устунлик берувчи жиҳатлар	Яширин иқтисодиётда фаолият юритиш орқали йўқотиладиган жиҳатлар
Ортиқча солиқ юкидан озод бўлиш	Банк кредитларидан фойдалана олмаслик
Давлатнинг ортиқча назорати ва тартибга солишларидан озод бўлиш	Фаолиятини кенгайтира олмаслик
Давлат тартибга солувчи органларининг самарасиз фаолияти	Давлат ёрдам дастурларидан фойдалана олмаслик
	Корпоратив суғурта хизматларидан фойдалана олмаслик
	Маҳсулот ва хизматларини экспорт қила олмаслик

Кўриниб турибдики яширин иқтисодиётда фаолият юритишнинг афзалликлари камчиликларига нисбатан кўпроқ ва аҳамиятлироқ, агарда давлатдаги молия тизими яхлит равишда самарали фаолият юритмаса корхоналарнинг яширин иқтисодиётда фаолият юритишга мотивлари кўпайиб кетади.

Хулоса ва таклифлар. Баъзи тадқиқотлар солиқ юкини солиқдан қочиш билан боғлайди, чунки юқори солиқ ставкалари юқори солиқ тўлашдан бош тортиш учун сабаб бўлади. Шунинг учун солиқ ставкаларининг кичик пасайтиришлари солиқ тўловчиларнинг хатти-ҳаракатларида катта ўзгаришларга олиб келиши мумкин ва аслида уларни кўпроқ даражада юқори даромадларини ошкор қилишларига олиб келиши мумкин. Аксинча, солиқ ставкасининг ўсиши солиқ органларидан кўпроқ даромадни яширишга сабаб бўлиши мумкин. Бюджет даромадларига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган яна бир жиҳат хорижий инвесторларга берилган солиқ имтиёзлари (сиёсий рағбатлантириш)дир. Бизнинг фикримизча, жисмоний шахслар солиқларни, биринчи навбатда, солиқ тўлаш орқали олишлари мумкин бўлган реал ёки идрок этилган имтиёзлар туфайли тўлайдилар. Иккинчидан, уларни тўламаслик натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий оқибатлардан кўрқиб ва фақат учинчидан (ва камроқ даражада) "фискал саводхонлик" туфайли ва "умумий манфаат" га эришишга ёрдам бериш истаги

¹ Schneider, F. (2004). The Size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003.

² Муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

туфайли тўлайдилар. Шундай қилиб, одатда одамлар солиқларни биринчи навбатда тегишли ижтимоий имтиёزلардан фойдаланиш учун, кейин эса жарима тўлаш хавфига дуч келмаслик учун тўлайдилар. Фискал саводхонлик асида қонунга таянади. Тўғри, маънавий чекловлар солиқ тўлашдан бўйин товлашга тўсқинлик қилиши мумкин, ammo бу қонунлар мавжудлиги билан боғлиқ. Шахслар солиқ тўламастик учун жазоланишидан кўрқишади. Бошқа томондан, солиқ қонунчилигига риоя қилиш ёки риоя қилмаслик масалалари ҳар бир мамлакатда солиқ юки ва солиқларнинг қайтарилиши билан боғлиқ бўлиши муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Antunes, A. R. & Cavalcanti, T. V. (2007). "Start up costs, limited enforcement and the hidden economy", *European Economic Review*, 51, pp. 203-224.
2. Berger, A. & Udell, G. (2002). "Small Business Credit Availability and Relationship Lending: The Importance of Bank Organizational Structure," *Economic Journal*, Royal Economic Society, vol. 112 (477), F32-F53
3. Chen, M. (2004), Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment, Paper presented at the EGDI-WIDR Conference 'Unleashing Human Potential: Linking the Informal and Formal Sectors, Helsinki, Finland, 2004.
4. Dumiter, F., Todor, S. (2014). Modeling the relationship between foreign direct investments and economic growth – evidence from Central and Eastern European countries, *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad, Economics Series*, Volume 24, Issue 2/2014, pp. 1-18.
5. Losby, J.L.; Else, J.F.; Kingslow, M.E.; Edgcomb, E.L.; Malm, E.T.; Kao, V. 2002. Informal economy literature review. Washington, DC: Aspen Institute, Microenterprise Fund for Innovation, Effectiveness, Learning and Dissemination. 58 p. <http://www.ised.us/doc/Informal%20Economy%20Lit%20Review.pdf>. (16 June 2007).
6. Maciejovski, B., Schwarzenberger, H., Kirchler, E. (2011). Rationality vs. Emotions: The Case of Tax Ethics and Compliance, Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1831077 Accessed February 2014
7. Maloney, W. (2004) Informality Revisited. *World Development*, 32, 1159-1178
8. Maloney, W.F. (1998b). Are Labor Markets in Developing Countries Dualistic? Policy Research Working Paper No. 1941, World Bank, Washington D.C
9. Oviedo, A. M. (2009). Economic Informality: Causes, Costs, and Policies: A Literature Survey of International Experience. Background Paper prepared for Country Economic Memorandum (CEM)–Informality: Causes, Consequences, Policies
10. Panades, J., (2004). Tax evasion and relative tax contribution, *PUBLIC FINANCE REVIEW*, Vol. 32 No. 2, March 2004 183-195, Retrieved from pareto.uab.es/jpanades/papers/public_finance_review.pdf Accessed January 2014.
11. Papp, T., Takats, E., (2008). Tax rate cuts and tax compliance – the Laffer curve revisited, IMF Working Paper, Retrieved from <http://ideas.repec.org/p/imf/imfwpa/08-7.html> Accessed February 2014.
12. Paul C. Godfrey (2011), Toward a Theory of the Informal Economy, *The Academy of Management Annals*, Pages 231-277
13. Porta, R. L., & Shleifer, A. (2008). The unofficial economy and economic development (No. w14520).
14. Radu, C.F., Dumiter, F., Opreț, A. (2015). Labour taxation – A comparative study, *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad, Economics Series*, Volume 25, Issue 1/2015, pp. 1-15.

15. Routh S. (2011): Building informal workers agenda: Imaging 'informal employment' in conceptual resolution of 'informality' (p. 208 - 227), Global Labour Journal, 2 (3).

16. Schneider, F. (2004). The Size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003.

17. Schneider, F., & Buehn, A. (2012). Shadow Economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces? IZA DP No 6891, October 2012

УДК:336.7 (575.1)
DOI: 10.56937/v7i9a9

Саипназаров Шербек Шайлавбекович
PhD, Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Солиқлар ва сугурта иши кафедраси доценти.
Тошкент, Ўзбекистон. Email:sherhardcore87@gmail.com

ТИЖОРAT БАНКЛАРИДА МОЛИЯВИЙ ИНЖИНИРИНГ КОНЦЕПЦИЯСИНИ ТАЪМИНЛАШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада бугунги кунда қимматли қоғозлар бозори истиқболлари, илмий тадқиқот ва ишланмаларга тармоқлар бўйича стратегик қарорлар ва тактик қарорлар кўриб чиқилади. Мақолада молия бозорининг ўсишида молиявий инжинирингнинг роли баҳоланади. Тадқиқот молия бозорини диққат марказида ишлатиб, юқорида айтиб ўтилган тадқиқот мавзуси ҳақидаги тахминнинг ишончилигини ўрганади. Хусусан, ушбу мақолада бир вақтнинг ўзида молиявий инжиниринг, молия бозори ва молия бозорининг ўсиши ўртасидаги муносабатларнинг оқибатларини, шунингдек, молиявий инжиниринг ва деривативлар бозорининг ўсиши каби корпоратив бошқарувнинг родини ўрганадиган назарий тадқиқотлар келтирилган. Ушбу инновацион молия бозорида технологик янгиликлар, бозорни қайта қуриш ва капиталлашув, электрон банк ва нақд пулсиз иқтисодиётнинг родини ақс эттиради. Электрон молия бозори ва иккала бозорда ҳам етарли ўсишни таъминлаш учун мавжуд бўлган механизмлар кўп йиллар давомида жамоатчилик, инвесторлар ва кетма-кет ҳукуматлар томонидан кўрсатмалар, техник хизмат кўрсатиш ва мувофиқлик нуқтаи назаридан етарли даражада қўллаб-қувватланмаганлиги, асосли эмпирик идеаллар ва фикрлар баҳоланади. Молиявий инжиниринг тажрибасини фалсафий ўзаро таъсирга рағбатлантиради, қонун - қоидаларни изчил ўсиш ва юқори сифатли молия бозорига сингдиради. Шундай қилиб, ҳужжатда айтилишича, молия бозори ушбу тасвир яратувчиларнинг мақсадлари тўғри мувофиқлаштирилганда яхлит бурилиш билан жадал ўсишни бошдан кечирган. Шунинг учун жадал ўсиш ва ривожланиш учун молиявий бозорларни рағбатлантирадиган ва қўллаб-қувватлайдиган ички механизмларни амалга оширишни тавсия қилади. Бироқ, иқтисодиёт ислоҳоти молиявий бозорларнинг барқарорлиги ва ўсишини таъминлаш мақсадларига раҳбарлик қилиш учун тегишли асос билан тўғри шакллантирилмаган деган хулосага келади. Молиявий инжиниринг жараёнига янги маҳсулот чиқараётган эмитентнинг ҳамда унга қизиқиш билдирган инвесторнинг эҳтиёжлари ва манфаатлари таъсир кўрсатади. Томонлардан ҳар бирининг манфаатлари